

JH

 ORGAAN VAN DE NED.-INDISCHE NATUUR-HISTORISCHE VEREENIGING

Onder redactie van: M. A. LIEFTINCK, met medewerking van Dr C. G. G. J. VAN STEENIS voor het botanisch gedeelte.

Alle stukken het tijdschrift betreffende te richten tot M. A. LIEFTINCK, Zoölogisch Museum, Buitenzorg.

Hoofdbestuur der Vereeniging: Dr D. F. VAN SLOOTEN, Voorzitter ('s Lands Plantentuin, Buitenzorg), W. H. SPANJAARD, Onder-voorzitter (Gajamplein 23, Malang), Dr F. H. FEEKES, Secretaris (Kramat 61a, Batavia-C.), Mej. L. S. D. MERKUS, Penningmeesteres (Van Heutszboulevard 12, Batavia-C.)
M. A. LIEFTINCK, Secretaris-redacteur van het tijdschrift (Zoölogisch Museum, Buitenzorg).

Abonnementsprijs voor niet-leden der N. I. N. H. V. f 7.—

EEN EXCURSIE NAAR HET JANG-PLATEAU

Dank zij de hulp en de gastvrijheid van den heer A. J. M. LEDEBOER heeft het bestuur van onze afdeeling Besoeki een buitengewoon mooie en interessante vierdaagsche excursie naar den Jang kunnen organiseren. Goede Vrijdag 10 April 1936 werd om 7.30 vm. per afgehuurde autobus van Djember vertrokken naar het op 1100 m hoogte, aan den NW-kant van den Jang gelegen bergdorpje Bremi. Het verdeelen van de bagage onder de 23 koelies veroorzaakte eenig oponthoud, zoodat we eerst om 11 uur van de onderneming Aer Dingin bij Bremi vertrokken.

Aer Dingin — Taman Hidoep (1100 — 2000 m). — Eerst ging de tocht door koffietuinen, waar de drie meest bekende koffiesoorten te zien waren, nl. *robusta*-, *arabica*- (=Javakoffie) en *exelsa*-koffie. De grond was bedekt met goed-aardige onkruiden, waaronder in de eerste plaats opviel de kembang gelas, *Oxalis Martiana*, die met haar lila bloempjes en klaverblaadjes iets levendigs aan de begroeiing gaf. Daartusschen stonden veel vleugeltjesbloemen met hun fijne witte bloemtrosjes (*Polygala paniculata*). De wortels van deze plantjes ruiken zeer sterk naar salicylzuur methyl, een welriekende stof, die voor parfumerieën wel gebruikt wordt.

Na de koffietuinen volgde een kina-aanplant, terwijl als laatste voorpost van menschenlijke beschaving een oud beddenterrein voor thee tegen het bosch aan lag.

Steil zig-zag leidde het pad omhoog; was het bosch gedurende het eerste uur nog een echt tropisch regenbosch met z'n rechte hooge stammen, begroeid met epiphyten en lianen, later werd het steeds ijler, de boomen minder hoog en de groote epiphyten maakten meerendeels plaats voor afhangende mossen en boomorchideeën. Al gauw kwamen verkoelende nevels opzetten, die langzamerhand in een motregen overgingen, welke als dikke druppels door het bladerdak op de deelnemers lekten. Doch daar allen gewapend waren met pajongs en de koelies met hoeden van ca 1 meter middellijn, was deze lekkage van het groene dak eer een welkome verkoeling en opwekking dan een teleurstelling. Ook de opgewekte geest, die er vanaf het vertrek uit Djember heerschte, had hier niet het minst onder te lijden.

Bloemen kwamen weinig voor; slechts *Impatiens platypetala*, de lila balsemien, gaf eenige kleur aan het boschpad. De decoratieve *Aralia's* ontlokten aan een van de dames de vraag of misschien het Boschwezen deze ter verhooging van het natuurschoon had aangeplant. Hier en daar was de grond bedekt door een nietig plantje met kleine blaadjes en helderroode besjes, *Nertera depressa*, aan velen wel bekend uit de bloemisterijen in Holland. Ook dient nog genoemd te worden *Dichroa febrifuga*, een struik met blauwe bloemen en opvallend helder blauwe bessen, van de kleur die wij kennen van de in tuinen gekweekte *Hortensia's*, waar deze plant dan ook familie

Fig. 1. Het kamp bij Taman Hidoep.

van is. Te meer is deze kleur opvallend, daar men haar in onze tropische landen zoo weinig aantreft. De meeste onzer bloemen zijn wit, geel, rood of paars; het zuivere blauw ontbreekt meestal. Merkwaardig is, dat deze *Dichroa* in de flora's van BACKER en van KOORDERS aangegeven staat als alleen voorkomend in West- en Midden Java.

Na het overgaan van een waterscheiding, werd spoedig het doel van dezen eersten dag bereikt: het pad verbreedde zich al spoedig tot een open plek, groot genoeg om de beide tenten op te slaan. Elkeen kwam hier onder den indruk van de sprookjesachtige entourage. De boomen rondom waren met dikke mos-vachten omhangen, de bodem bedekt met moskussens en varens, groot en klein. Een dikke laag verse varens voor onder de grondzeilen was gauw gesneden, terwijl het met vereende krachten opzetten van de tenten maar weinig tijd vorderde (fig. 1). Weldra waren allen bekomen van den eenigszins geforceerden klim en was ook de inwendige mensch versterkt door de medegebrachte lunch en heete koffie. Nu lag de heele middag nog voor ons om op avontuur uit te gaan.

Aan het einde van een enkele tientallen meters lang zijpaadje kwam plotseling vrij zicht op het bergmeertje Taman Hidoep, dat er temidden van de prachtige bergen te droomen lag (fig. 2). De lage biezen, die fijn opstaken langs de randen van het meer, waar enkele watervogels dunne strepen trokken in het overigens rimpellooze wateroppervlak en de nevelflarden, die stil tusschen de bergen kwamen aanzweven — soms alles aan het oog onttrekkend, dan weer een vrije blik over de geheele entourage toelatend; de herten, die aan den overliggenden oever stonden te grazen, dit alles gaf een indruk van onbeschrijfelijke rust en schoonheid.

Het was aan den oever van dit meertje, dat onder een oude, overhangende tjemara een man stond, omhangen met een cape-mantel. Zooals hij daar stond bij een smeulend vuurtje van boomschors, met in z'n flinken kop een paar rustige oogen, was hij het type van een ervaren woudlooper. Op de vraag wat hij daar deed, was het antwoord: „Mijn meester heeft mij hier naar toe gezonden om op de gasten te wachten en hen verder door de bergen te geleiden”. Dit was dus de gids, dien de heer LEDEBOER, door wiens hulp en gastvrijheid deze tocht zoo zeer geslaagd is ons tegemoet had doen sturen. Hij heeft zich voorbeeldig van zijn taak gekweten en ons op voortreffelijke wijze rondgeleid. Niets was hem te ver of te veel.

De rand van het meer bestond uit een moerasje, waarin grassen, cypergrassen en biezen afwisselden met de lage struikjes van het grootbloemige herts-hooi (*Hypericum Leschenaultii*), die door hun heldergele bloemen iets feestelijks gaven aan den overigens zoo somberen, nevelachtigen dag. Ook de wederik *Lysimachia ramosa* groeide in overvloed langs het water. Op de boomen en ook zoo hier en daar op den grond, bloeiden orchideeën; een klein wit aardorchideetje rook zeer duidelijk naar Lelietjes der Dalen. In het bosch langs de randen van het meer versierden enkele vuurroode paddestoelen den grond. Bij het meer werden in het bosch de eerste planten gevonden van één der zeldzaamste braamsoorten van Java, nl. *Rubus calycinus*. In De Tropische Natuur van 1929 vermeldt DOCTERS VAN LEEUWEN, dat deze plant op den Jang gevonden werd door ZOLLINGER in 1845, en naderhand daar nooit meer was teruggevonden. Kort geleden moet deze plant hier weer herontdekt zijn. Behalve op den Jang is deze braam alleen bekend van den Kawi en den Ardjoeno, en verder uit den Himalaya. Een merkwaardig verspreidingsgebied dus. Op deze plaats kwam onze braam in groote hoeveelheden voor; zeker wel gedurende 20 minuten lopen van Taman Hidoep naar boven, waren de randen van het pad er gedeeltelijk mede bedekt. Wij konden met veel genoegen constateeren, dat de rijpe roode vruchten smakelijk waren.

Fig. Het bergmeertje Taman Hidoep (1968 m).

Een groote verrassing was de waarneming van enkele meerkoeten (*Fulica atra* subsp.) met — naar schatting — ca 14 dagen oude jongen, die in het meer rondzwommen. Door de nevels, die het meer met z'n omgeving bij tijden geheel aan het oog onttrokken, was het mogelijk tot vrij dicht bij de plaats te komen waar de meerkoeten zich bevonden. Trok de nevel even weg, dan waren zij zelfs met het bloote oog duidelijk te herkennen aan de witte voorhoofdsplaat, terwijl het uitgesloten geacht kan worden, dat de gitzwarte donsjes, die de ouden op eenige meters volgden, iets anders waren dan de jongen. De in BARTELS en STRESEMANN'S „Syst. Uebersicht der bisher von Java nachgewiesenen Vögel” bij *Fulica atra* voorkomende aantekening: „Die in Java beobachteten Blasshühner sind zweifellos Zugvögel aus Australien oder aus Nordasien”, zou door deze waarneming kunnen vervallen. Verdere waarnemingen en mededeelingen hieromtrent zullen zeker te zijner tijd volgen.

Fig. 3. Waar de herten wonen.

Ook *Podiceps ruficollis vulcanorum* (RENSCH) werd hier evenals de watersnip (*Capella stenura* (Bp.)) waargenomen; de mlie-wies werd alleengehoord. Tegen den avond kwamen de herten in meerdere kleine kuddes — tot een totaal van ongeveer 30 stuks — opzetten om langs den rand van het meer te grazen. Gedurende den verderen tocht over de „aloen-aloen” en door de bosschen vormden, behalve enkele wilde zwijnen, honderden herten, die links en rechts en overal te zien waren, een groote attractie (fig. 3).

Den volgenden morgen om 5 uur was het reveille. Het opbreken van het kamp had nogal wat voeten in het mos, maar om kwart over 7 kon de stoet zich toch in beweging zetten. Al gauw deden zich na het bereiken van den overgang tusschen loofbosch en tjemara's schitterende vergezichten naar het Westen voor; daar lagen de Tengger met Semeroe met erachter het Ardjoeno-complex. Noordwaarts was de kustlijn van Kraksaän tot Bangil duidelijk te volgen. Het Zuiden was helder, van Noesa Baroeng tot het Zuidergebergte voorbij den Semeroe toe. Vlak voor ons keken we op den top van den Lamongan. Voor de beschrijving van de schoonheid van deze vergezichten is echter een vaardiger pen nodig dan die van ons.

Tusschen **Taman Hidoep en de Tjemara Kandang (2000 — 2500 m)** wordt het bosch steeds ijler. Het fraaie hertshooi tezamen met grassen, een labiaat en de bergswolfsmelk (*Euphorbia Rothiana*) vormden den ondergroei, zoodra het regenbosch plaats maakte voor de tjemara's. Sommige van de tjemara's waren zoo sterk met woekerplanten bezet, dat zij bijna het uiterlijk van loofboomen kregen.

Kort voor de Tjemara Kandang, die eigenlijk het begin is van het Jang-hoogland, konden enkele onzer op gevoelige wijze kennis maken met de venijnige brandnetel *Urtica bullata*, een brandnetel, die tot een struik van verscheidene meters hoogte kan uitgroeien, en die het wandelen in het struikgewas van den Jang telkens tot een minder prettige bezigheid maakt.

Tjemara Kandang — Sekasor (2500 — 2200 m). — Nadat nog enkeleravijnen en ravijntjes doortrokken waren, werd het vlakke gedeelte van het Jang-plateau bereikt. Langs alle beekjes werd *Primula prolifera* aangetroffen, welke zeldzame plant zich sedert de excursie van 3 jaar geleden wel wat uitgebreid schijnt te hebben. Deze *Primula* — beter bekend onder den naam van JUNGHUHN, nl. *P. imperialis* — komt slechts op drie vulkanen van Java voor, nl. den Papandajan, den Pangerango en den Jang; verder op enkele vulkanen in Sumatra en dan nog in den Himalaya. De Jang is dus de oostelijkste vindplaats; de vorm,

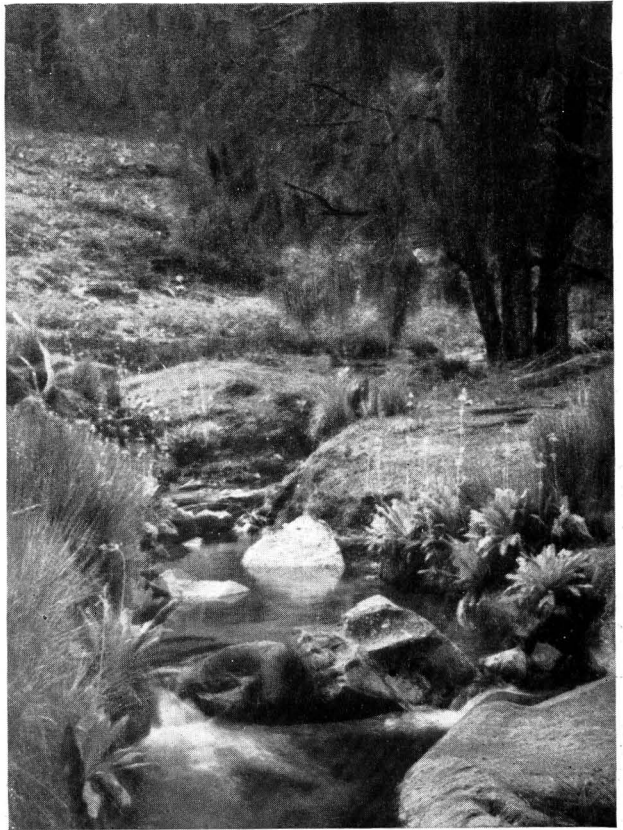

Fig. 4. *Primula prolifera* op den Jang.

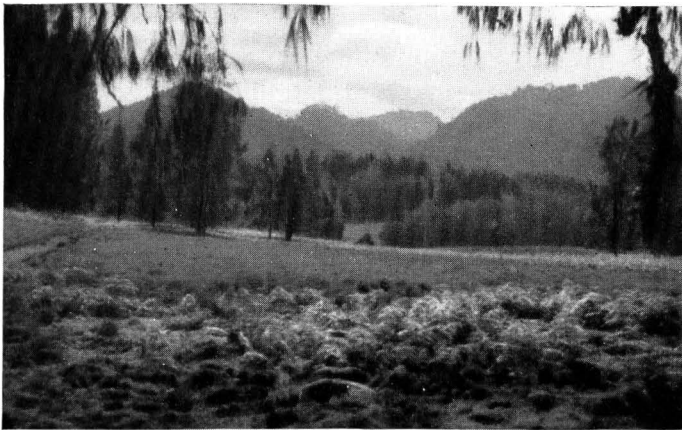

Fig. 5. Golvende vlakten.

die wij aantroffen, wijkt dan ook vrij belangrijk van de andere vormen af en werd beschreven als forma *gracilis*. De Jang-*Primula* heeft meer étages van bloemen boven elkaar; de bloemen zijn echter iets kleiner. Een meer decoratieve plant is moeilijk denkbaar (fig. 4).

Tegen 10 uur aan den zuidkant van den Argapoera gekomen zijnde, werden de koelies op eigen gelegenheid verder gestuurd, terwijl de gids het gezelschap bergopwaarts voerde voor het bezichtigen van een 9-tal

pre-historische hollen, die in het tjemara-bosch verspreid lagen. Deze hollen, waarvan de wanden (die een hoogte van ca 1.25 m bereikten) uit rotssplinters waren opgetrokken, bevonden zich onder geweldige rotsblokken. Hoewel hier ook nog enkele

kleine beelden te zien waren en dit een zeer interessant onderdeel van den tocht was, werd toch betreurd dat ons lid-pre-historicus verhinderd was mede te gaan en wij dus nadere beschouwingen hierover moesten ontberen. Na deze „Abstecher” werd via Djentor het zoeven genoemde vlakke gedeelte van het Jang-plateau bereikt. De tocht werd nu voortgezet over de onafzienbare — door tjemara-bosschen onderbroken — golvende vlakten (fig. 5). Tegen 1 uur kwam de meest oostelijk gelegen aloen-aloen, waar zich het vliegveld bevindt, met dicht daarbij het in aanbouw zijnde sanatorium en de woning van den beheerder, in zicht. Hier wachtte den deelnemers een voortreffelijke lunch, welke door den heer LEDEBOER aangeboden en door den beheerder, den heer TEN CATE, keurig verzorgd was.

De vlakten, waarover deze laatste étappe ging, zijn bedekt met een pollengras, afgewisseld met complexen adelaarsvaren (*Pteridium aquilinum*). Tusschen het pollengras bloeiden talrijke miniatuurplantjes, zooals viooltjes (*Viola pilosa*), vrouwenmantel (*Alchemilla villosa*), een *Polygonum*-soort, het bergklokje *Swertia javanica*, een dwerggentiaan (*Gentiana quadrifaria*) en een ooievaarsbekje (*Geranium* sp., *nepalense*?). Verder *Sanicula europaea*, een boterbloempje *Ranunculus* sp.), het Javaansche vergeet-mij-nietje (*Cynoglossum javanicum*), de nachtschade *Solanum nigrum* in miniatuur-uitgave, de mooie witbloeiende *Thalictrum javanicum*, de gele *Oxalis corniculata* en nog verscheidene andere plantjes. Bij het huis van den beheerder op Sekassor stond de gewone paardebloem (*Taraxacum officinale*).

Na de lunch op Sekassor konden helaas geen wandelingen meer gemaakt worden door den zwaren middagregen, die overigens ook op het programma vermeld stond. Den volgenden morgen werd na het oppakken van de bagage, die door de koelies vooruit gedragen zou worden naar Djentor, — een prachtige kampeerplaats aan den Z.O.-voet van den Argapoera — een wandeling van 4 uren gemaakt naar koolzuurhoudende bronnen, warme bronnen en een solfatarenveld. Om elf uur teruggekomen op Sekassor, werd na een hartelijk afscheid van onzen gastheer de terugweg in Westelijke richting aanvaard. Op de afgesproken plek: Djentor, bij de schaapskooi aan de Kali Poetih, vonden we de koelies. Om 2 uur had een ieder, dank zij de uitstekende zorgen van de beide medegevoerde marketentsters, voor wie ook hier een woord van warme hulde nog wel op z'n plaats is, zijn honger gestild.

Djentor — top Argá (2560-3150 m).— Daar het weer zich goed hield, werd door een viertal deelnemers vanuit dit kamp de Argapoera bestegen. Eerst voerde de weg door de hoge, broze, struikvormige Javaansche Edelweiss (*Anaphalis javanica*) met haar witte welriekende bloemen. Bij de talrijke glasheldere beekjes en bronnetjes vonden we steeds fraaiere groepen *Primula*'s. Hoewel het uitzicht ontbrak, was deze wandeling toch zeer de moeite waard. Vooral de door jagende nevels omfloersde top, met zijn overblijfselen van Hindoe-tempels, door de muren waarvan zich eeuwenoude boschbessenboomen (*Vaccinium varingifolium*) geworsteld hebben, maakten een onvergetelijken indruk.

Hier en daar was de grond bedekt met *Styphelia pungens*, een dwergplantje, dat door de puntige blaadjes het zitten minder aangenaam maakte. Daar tusschen door groeide een blauwpaars aardorchideetje (*Thelymitra javanica*), dat ook een geregelde bewoner is van de hoogste toppen van Java. Zeer decoratief was ook een rhododendron-soort (*Rhododendron retusum*), met opvallende, oranjeroode bloemen.

Waar in het bosch de boomvormige *Vaccinium*'s voorkwamen, daar vond

men steeds zwavelbronnen. Zeer merkwaardig was het ontbreken van het krater-varentje *Pleopeltis Feae*, een varentje, dat in de buurt van zwavelbronnen op Java steeds in groote hoeveelheden voorkomt.

In de holten, waar lichte zwaveldampen uit te voorschijn kwamen, werden vaak talrijke doode insecten aangetroffen. Meestal waren het wespen van de soort *Vespa velutina*. Daartusschen lagen dan enkele *Lucilia*-achtige vliegen. Eén exemplaar van *Dorylus orientalis* en een *An'hophora* soort werden nog medegenomen.

Aan vogels werden o.a. nog waargenomen de roodmetzwarte rupsvogel (*Pericrocotus miniatus* TEMM.), de boschpatrijs *Arborophila*, de merel (*Turdus javanicus* subsp.) (—nest met 2 eieren op den top van den Arga—), Bankivahoen (*Gallus gallus bankiva* TEMM.), vorkstaarthoen (*Gallus varius* SHAW & NODD.) en pauw (*Pavo muticus* L.).

Den volgenden ochtend moest om 4 uur worden opgebroken om weer tijdig in Breml te kunnen zijn. Precies 6 uur zette de geheele colonne zich weer in beweging en na een daling in versneld tempo, waarbij de koelies geen kans kregen om achter te blijven, werd via Taman Hidoep, waar even gepauzeerd werd, het koffie-etablisement van Aer Dingin om half elf bereikt. Langs den binnenweg via Tjondong en Malassan werd koers gezet naar Hotel Ranoe Klakah, waar een verfrisschend bad in het schitterend gelegen meer vooraf ging aan een door den eigenaar van het hotel, den heer SCHMIDT, op de bekende manier aangerichte fameuze rijsttafel. Nadat een ieder zich vervolgens moeizaam in de bus geïnstalleerd had, werd na een vlotte rit één minuut voor de op het programma aangegeven tijd de soos te Djember bereikt, waarmede deze door alle deelnemers zoo zeer geapprecieerde tocht weer tot het verleden behoorde.

J. G. KOOIMAN en R. VAN DER VEEN.

EEN STUKJE LEVENSGESCHIEDENIS VAN DEN NACHTREIGER (NYCTICORAX NYCTICORAX)

Aangezien de mij hier ter beschikking staande ruimte het niet toelaat alle gegevens te publiceeren, die ik o.a. bij de nesten der nachtreigers maakte, zal ik mij beperken tot enkele mededeelingen, die de lezers van dit tijdschrift, naar ik hoop, wel zullen interesseeren.

Nestbouw en eieren. — De nachtreigers broeden evenals de meeste reigerachtigen koloniegewijs, meestal op een hoogte varieerend van 2 tot 5 meter, doch soms ook aanmerkelijk hooger. Een vrij aanzienlijke kolonie dezer vogels heeft zich gevestigd in de hooge kenari-boomen bij het station te Buitenzorg, op een hoogte van 15 tot 20 meter.

De uit takken samengestelde nesten wijken in vorm en omvang onderling nogal af. Men kan nesten vinden zóó ijl gebouwd, dat men de eieren kan zien liggen wanneer men van onderen tegen het nest aanziet, doch tevens exemplaren zoo groot en zoo zwaar van constructie, dat men ze feitelijk heelemaal niet voor nesten van nachtreigers zou aanzien. Het is heel wel mogelijk, dat dit verschil in nestbouw verband houdt met den leeftijd der vogels; oude vogels zouden dan de groote nesten bouwen, terwijl de jongere dieren, die nog niet over zooveel „ervaring” beschikken, de kleine nesten fabriceeren. Dit is echter voorloopig nog een open vraag, aan de beantwoording waarvan ik mij niet wil wagen.